

Autobiograafilised märkmed

Ernst Paklar

Ernst Paklar, 1948. Foto: erakogu

Via dolorosa

[-- --]

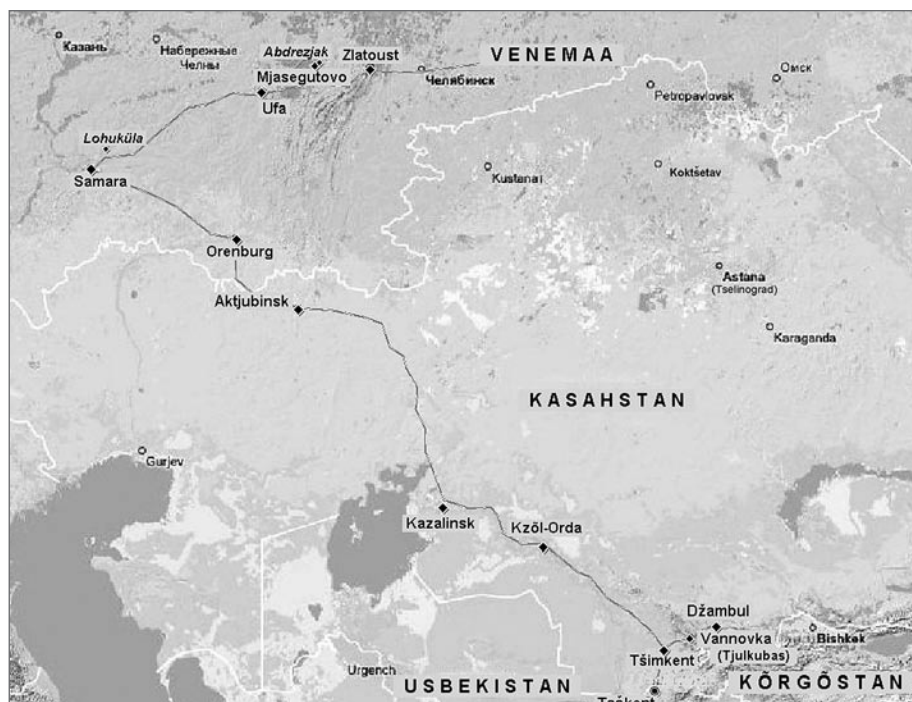
Lähenes sügis. Põhjast, “Venemaalt”, hiilisid sünged kuuldused: Volgamaal on katastroof – täielik ikaldus, rahvas on hädas, ei ole leiba. Juba saabusid Vannovkasse esimesed kaarnad-näljakuulutajad: kotipoisid. Miitingul, mis kutsuti kokku Volgamaa näljahädalistele annetuste kogumise organiseerimiseks, esines Vakulenko, kes alustas oma kõnet nii: “Nekrassov ütles: “Tsaar ilmas on, ta on halastamatu, tea, tema nimeks on Nälg.”” Ning ma ei aimanud siis, et nii lähedal on päev, kui see armutu koletis – kuningas Nälg – haarab meid isaga oma kondisesse embusesse ja hingab meie peale surma jääkülma hingust!

Isa oma mõtlematus meeletult kiirendas kohtumist. Lahkunud veel kord lühemaks ajaks ning saavutanud, et ta vallandati või demobiliseeriti (ma ei tea seniajani, milline oli nende ametlik staatus, kes nagu minu isa astusid vabatahtlikena Samaara sõjaehituseleloni – kas nad olid mobiliseeritud või teenisid lepingu alusel), teatas ta mulle, et me sõidame kodumaale, Samaarasse. Müüsimise maha tagasihoidliku kraami, mis meil

oli, jättes ainult selle, mis seljas. Isa klaarib Vannovka postiülemaga ema matustega seotud kulud, ostis ülejäänud raha eest kaks kotti jahu teemoonaks ning me alustasime oma kurba teekonda – *via dolorosa*.

Alguses läks kõik küllalt hästi. Tolknenud paar nädalat Tülkubae jaamas koos neljakümne kahe raudteelase ja sidemehega, kellest osa sõitis mingite organisatsioonide lähetusel, saime vagun-soojaku omanikeks. Tõsi, ilma ahjuta – seda polnud ruumipudusel kuhugi panna – ja ilma katuseplekita – see oli ära kistud, nii et läbi pragude paistis laudade vahelt taevas – see häiris vähe, sest juhtus olema soe ja kuiv sügis, milliseid on vähe isegi Semiretšjes. Katuse puudumisel olid isegi omad eelised. Laudadel pealpool vagunit oli parem magada kui vaguni sees: täid närisid vähem ja õhk oli puhtam. [-- --]

Kiiresti moodustus võimas meeskvartett – “ülevagunilise koori” tuumik. Seniajani haarab mind erutus, kui meenutan neid vapustavalt ilusaid ja võimsaid kontserte (selle sõna heas, tõelises tähenduses), mida korraldas meie kvartett veel seisaku ajal Tülkubais. Saal: kõrge tumedate kaljudega mägi ühel

Via dolorosa kaart.

pool ja avar kõrbenud stepp teisel pool. Saali lagi: vaikse lõunamaa öö tähti täis külvatud taevas. Lava: väheldane saksauuliokstest ja kisjakist lõke. Kuulajaskond: väikese raudteejaama kõik elanikud. “Slavnoje more – svjaštšennõi Baikal”, “Po põljnoi doroge telega nesetsja”, “Jermak”... Veel hulk aega hiljemgi ei saanud ma neid laule ükskõiksest kuulata: kas ärritas andetu esitus või ärkas nende unustamatute ime-kontsertide kaja lahtise taeva all Kasahstanis 1921. [– – –]

Öö äärel

Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate
Dante “Põrgu”

[– – –]

Liivaluited, mis on kaetud harvade madalate ja kõverate põõsastega – raudkõvade ja rauana raskete saja-aastaste saksauulitaimedega – moodustavad üksluise punaka maastiku. Harva vilksatab kusagil kaugel paar kaamelit, horisondil joonistuvad välja kasahhi jurtad

või lambakari ja jälle liiv – surnud, ääretu. Mööda elutut kõrbe, mida valgustab külm sügispäike, roomab vingerdades ja krigisedes, sisisedes ja rauakolksudes hiiglaslik madu – rong. Tema punane, korrapärasteks vaguniliigenditeks jaotatud selg on täis elusolendeid. Need on inimesed. Nad istuvad katusel maalilises korratuses, lastes kõrbe soojal tuulel lehvitada oma mitmevärvilisi rāpaseid kaltse. Paljud on võtnud seljast need kaltsud, mis kunagi olid särgid, kuued, nahkürbid, ning kasutavad nüüd päevasoojust ja eredat valgust raevukaks jahipidamiseks. Sõrmed seavad vilkalt mööda kraesid ja õmblusi, kahe põidla küüned ühinevad aeg-ajalt rütmiliselt, jättes sogselt verise jälje ja lõmastatud söödiku kesta. Kui täiskasvanud pudulojuste püüdmine läheneb lõpule, algab profülaktika – tingude hävitamine. Tillukesed valged mulikesed katavad tihedalt riide volte, liibudes sellele ja peitudes kanga karvades. [– – –]

Juba Tšimkent võttis meid vastu kooleraga. Haises talumatult karboli ja teiste antiseptikute järele, millega oli ohtralt üle kallatud kogu raudteejaama majapidamine, karantiin,

laatsaretiks muudetud ja publiku jaoks suletud reisijate ooteruum, mustaks tõmbunud, kõveraks moondunud inimeste laibad perrooniäärse aias, kust neid ei ole veel jõutud ära koristada – need kõnelesid paremini kui sõnad Asiaadi märatsemisest. Uudishimuga segatud õuduse ja südamevärinaga vaatasin ma läbi aiavõre koolerast moondunud kehi ja püüdsin mõistatada nende esimeste ohvrite lugu. Siis ei olnud see õudne pilt veel harjumuseks... Kuid Tšikmendist õnnestus meil läbi lipsata kiiresti – samal ööl haagiti vagun ühe rongi külge. Alates Arõsi jaamast, kus ainuke tookordne Semiretšje liin suubus Taškent–Samaara põhjamagistraali, hakkas minema halvemini. Selles sõlmjaamas seisis meie vagun paar nädalat, aetuna kaugemasse tupikusse. Lohkuvajunud ja ikka enam karvadesse kasvavad näod muutusid järjest murelikumaks. Rongivanemad jooksid mööda jaama ringi, pidasid viljatuid läbirääkimisi korrapidajate, dispetšerite, rongide koostajate, haakijate, masinistidega. Kõik rongid, mis läksid põhja poole, olid üle igasuguse normi üle koormatud, logisevad vedurid tõmbasid neid vaevu liikuma, järjekorras olid mitmesugused kiired marsruut-kaubad ning meie vaguni külgehaakimine oli võimatu. Vagunist lahkuda, et istuda ümber ühte nendest ebaregulaarselt mööduvatest postirongidest, ka keegi ei riskinud. Ei olnud füüsilist võimalust peale istuda isegi meil, kes me olime harjunud mööda soojaku polte ja klambreid katusele ronivate ja vaguni seest läbi külguugi isegi rongi sõidu ajal sinna sattuvate kaasreisijate tsirkuseartistliku ekvilibristikaga – niivõrd ülekoormatud olid posti-reisirongid. Inimesed seadsid end sisse laagritena katustel, klammerdusid puhvrite külge, rippusid treppidel, kusjuures aeg-ajalt võttis valve neid kaugeltki mitte platskaardikohtadelt maha ja siis – “tõmba suitsu” ja ära loodagi uuesti peale saada. “Oma” vagunis oli ikkagi rohkem šansse kunagigi ärasaadetavasse rongi sattuda. “Ei määri – ei sõida” – kuulutasid rongivanemad. Pöörati taskud pahupidi, seoti lahti tengelpungad “sidrunitega” – tol korral olid ju kõik miljonärid, paberraha inflatsioon viis rahalugemise astronoomilistesse arvudes-

se – ning vanemad läksid “määrima”. Saimegi sõitma. Kuid kõigest järgmise sõlmjaamani. Jälle jäime toppama. Jälle veeresid päevad ja nädalad, jälle “määriti”. [– – –] Kazalinski jaamas puhkes äike. Septembrikuu oli läbi. Vaguni seinal oleva kirja kohaselt lõppes tema kasutusaeg esimesel oktoobril. Ees ootas kapitaalremont, seoses millega paluti meil Kazalinski jaama jõudes vagunist jalga lasta. Et aru saada, mida see tähendab, tuleb ette kujutada stepiasulat mõnekümne majaga suure sõlmjaama ümber ning mõeldud ainult selle teeninduseks, mille ujutas üle põgenikelaine nälgivalt Volgamaalt lõunasse ja kotipoiste vastassuunaline laine lõunast. Asula lämbus võõra, 7–8 tuhandest inimesest koosneva rämpsuga sogases vahus (nimetati arvu 10 tuhat, kuid see oli vist liialdus). See inimlane, ablas nagu rohutirtsud, mis täitis asula kõik poorid, nõudis leiba ja kohti rongides. Polnud ühte ega teist. Oli halb ilm lakkamatu stepituulega, tuiskliivad sadadel verstadel ümberringi ja tüüfus. Soetüüfus pidutses selles uhkes täitanud avaruses. Vaksaliruumi reisijate jaoks, nagu juba enne Kazalinskit, ei eksisteerinud: saalid muutusid nn. isolatsioonipunktideks, s.o. karantiinideks, kuhu tassiti kokku tüüfusehaigeid. Juba viskles palavikus Pavel Gerassimov – meie koori kõige võimsam bass. Kui teda kanti karantiini, toibus ta ja püüdis teha nalja, laulis ühe ropu laulu oma mõõtmatus repertuaarist [– – –], kuid meil ei olnud laulutuju, igaüks mõtles omaette: kes on järgmine? Meie isaga segasime katlas naftaga immutatud lappidest ja takkudest tulel järjekordset jahukörti ning arutasime: kui kauaks veel jätkub kahanevaid jahuvarusid? Oli selge, et pääsemine on vagunis. Peab sellest kinni hoidma. Võitlus elu eest ütles ette viimase vahendi: hävitada saatustlik kiri vaguni küljel kapitaalremondi kohta esimesel oktoobril. Hangiti värvi, trafaretid, leidisid maalrid – ja ühe öö jooksul ilmus vagunile Rooma X asemele XII, hooliga poriga määritud – paatina jaoks, nagu nimetavad kunstnikud tumedat kihti vanadel maalidel. Võltsing muidugi avastati, kuid 41 kõri tõstsid sellise kisa – oli ju ometi “dokumentaalne” kuigi võltsitud alus oma “õiguste”

eest seista, – et neile löödi käega. Ainult öeldi: “Saatanad, te teete oma kärnase eesliga avarii – ta laguneb ära kusagil poolel teel.” Ja mõne päeva pärast jäi Kazalinsk oma tuhandete asukatega, kes elasid üle lootusetuse õudset tragöödiat, selja taha. Aga ees oli põhjakaar metsiku külmaga, mis juba Araali mere kandis andis endast ähvardavaid teateid külmavõetud inimeste näol vagunite katustel ja puhvritel. “Lihha beda – natšalo” (Julge algus on pool võitu) – ütleb vanasõna.

Soetüüfus muudkui rebis meie kollektiivist ühe ohvri teise järel. Kazalinskis viidi Gerassimov veel kandraamil isolatsioonipunkti. Järgmised tõsteti lihtsalt lähimas peatuses vagunist välja ning asetati raudteetammile – küll hiljem sanitarid korjavad üles... kui jõuavad. “Järgmiseks”, järjekorras seitsmendaks, osutusin mina. Palavik tõusis kaks peatust enne Aktjubinskit. Isa keeldus otsustavalt mind kohe vagunist välja viskamast, nagu oli kombeks, ta võitles minu pärast Aktjubinskini – suure jaama ja esimese (tol ajal) linnani meie teekonnal pärast Tšimkenti. Oli oktoobrikuu. Tüüfusepalaviku teadvusetu olek kustutas muljed, jäid ainult udused katked. Mäletan Aktjubinski vaksali isolatsioonipunkti umbset hämarust. Peaaegu üksteise kõrvale asetatud koikude read liikumatult siruli, visklevate, sonivate kehadega. Piinavalt kõrvetava palavuse ja kogu sisikonda põletava janu tunnet piitsutasid naabrite oiged: “Juua! Vett!” Vett ei jätkunud. Äravaevatud sanitarid jõudsid vaid kaks-kolm korda ööpäeva jooksul täita paake keeva veega ja meie kõrvetasime suud tulise veega, mis janu ei kustutanud. Osa koikudest vabast ruumist oli kaetud õlgedega. Sinna pandi need, kes toodi kandraamid, kel ei jätkunud ruumi koikudel ja keda tõsteti koikudele sedamööda, kuidas teised välja tõsteti. Muuseas, välja tõsteti ka otse õlgedelt... Olid ka määratsevad tüüfusehaiged, kes röökisid sõjakäsklusi, pidasid pikki kõnesid ja karjusid roppusi, kes tahtsid tormata koikult tänavale. Sellised seoti köitega voodi külge, et nad ei lõhuks ära aknaklaase ega läheks kuhugi pesuväel... Mida ka juhtus. Millega meid selles surma asupaigas toideti ja kas üldse toideti – ei mäleta...

Ma ei tea esialgu isale ja siis ka mulle varjupaiga leidmise üksikasju. Vist aitas juhuslik kohtumine ühe vana kaastöötajaga Samaara telegraafist. Uduselt mäletan pehmet hällitavat õndsat lendu nagu kiigel. Ja kuskil avaruses, ei tea, kas üleval või all – liikuvaid heledaid täppe: tähti ja öise Aktjubinski tulesid. See oli hea ja aeglane kaamel, kes viis mind tekkidesse ja kottidesse mähituna oma küüru seljas vaksalist vastassuunalisse linna-jakku, kus algasid liivad – Orenburgi tänav, maja nr. 1. See oli viimane maja idapoolsete linnaehitiste ja stepi piiril. Ta kuulus kaugest Uurali jõel asuvast staniitsast pärit rikkale kasakale. Majas oli kaks eluruumi – köök ja elutuba. Suure saviahjuga köögis elas üüri-line, masinist elektriijaamast, vanapoiss Šura (isa sõbra tuttav), heatahtlik kogukas mees. Elutoas, mis oli jaotatud vaheseinaga kaheks osaks, elas teisel pool seina noormees, 17–18-aastane kasakas, maja peremehe poeg, selle kasakate linnavalduse “valitseja”. Ei tea küll, millistel tingimustel, kuid mind paigutati elutuppa laia kirstu peale, isa magas Šuraga vaheldumisi selle köögivoodis. Soojas ja rahus paranesin ma kiiresti, seda enam, et isa hankis kusagilt ammunägemata rammusat toitu minu tohutu tüüfusejärgse söögiisu tarvis. Hakkas igav. [– – –] Oli tahtmine liikuda, käia, kuid jõudu polnud. Aga nii vajalik oli see jõud, nõtkus liikmetes, see justkui unustatud võime liikuda, nagu ei kunagi varem! – sellepärast, et äkki varises 41-kraadise palavikuga kokku isa (kaks päeva varjas ta minu eest oma haigust) ja päev hiljem hakkas vaheseina taga oigama Ljonja – kasakapoiss. Meie töömehe majja haiguse, tasusime tüüfusega külalislahkuse eest!

Flegmaatiline ja alati tasakaalukas isa muutus äkki määratsevaks hulluks: karjus võõra, vihase ja võimuka häälega mingeid eestikeelseid sõnu, loopis laiali kõik, mis sattus käe alla, hüppas püsti ja läks purjus inimese kõnnakuga ukse poole, rebis tükkideks oma särki. Õnneks tekkis esimene määratsushoog ajal, mil Šura, kes oli elektriijaamas valves ülepäeviti, juhtus kodus olema. Tohutu jõuga hiiglasuur onu haaras isa, kes ka polnud väike, kaenlasse ja rahustades teda nagu last, pani

ta voodisse. Isa ei jätnud järele. Šura pidi ära minema. “Noh, Karlušā, tuleb sind kinni siduda, muidu sa võid siin ilma minuta ei tea mis korda saata.” Šura raudvoodi külge seotuna rahunes isa mõneks ajaks, kuid hakkas siis jälle märatsema, kõigutades voodit ja tagudes arusaamatu jõuga jalgadega vastu selle põhjalaudu. Šura tassis haige elutuppa kirstu peale, sidus ta kõitega kirstu pidemete külge ja läks ära, käskides mul kõik ukseid kinni panna. Seda polnud lihtne teha, sest neetud pea käis ringi ja jalad ei kandnud ning ainult piki seina õnnestus mul jõuda esikusse ja tagasi. Märatushood kordusid kolme päeva jooksul. Siis tuli täielik meelemärkusetus. Isa lamas viis ööpäeva teadvusele tulemata, tuline ja peaaegu liikumatu, silmad kinni, liigutades vahetevahel pragunenud musti huuli, nagu paludes juua. Näib võimatu, et vaevu kõndiv poisike, ise alles haigevoodist tõusnud, veetis need lõpmatult venivad viis ööpäeva magamata. Kuid nii see oli. Päeval liikusin ma vaheajaga, puhates, kui iiveldus kippus peale, ja teenindasin kahe haigega väikest laatsaretti. Öösel istusin punutud tugitoolis, asetanud enda ette ikoonilambiõliga täidetud (petrooli ei olnud) ja niidist keeratud tahiga rohupudeli – tattnina, millised olid tol ajal laialt kasutusel. Majapidamine ei olnud keeruline. Kui Šura oli kodus, tõi ta varuks kisjakki (põletussõnnik – *Tlk.*) samaanikuurist, (samaan = segu savist ja hakitud õlgedest – *Tlk.*), mis oli esiku kõrval, vett õues asuvast kaevust tunni sisse, tõi leiba naabrinaise juurest, kes küpsetas seda meie veel järele jäänud jahust, maguslääget kaameli- või hobuseliha, mida ta vahetas turul jahu vastu. Mul jäi kütta elutoa ahju (kohmakat köögiahju ei köetud), keeta mingit kõrti, keeta vett, viia välja pang haigete väljaheidetega ja panna veel valges kinni kõik luugid, pistes läbi aknapiida raudvardad, millel olid seespool erilised sulgurid. Pärast seda panin põlema tattnina ning sukeldusin uute salapärase ilmutuste maailma. See oli teine, paralleelne elu, mida ma tegelikult elasingi, puudutades nagu unes surmaga täidetud tegelikkust, vahetades isa laubal külma lappi, katsudes tema katkendlikku närvilist pulssi, komberdades Ljonja kutse peale va-

heseina taha. Selle teise elu leidsin ma sahvrist, kust käisin kisjakki toomas – tolmuga kaetud raamatukorvist. Kuid millised olid need raamatud! “Kui küsida, kust pärit on need laulud ja legendid...” – jookseb tänini üle mu keha rõõmus närviline värin, kui kuulen ridu Longfellow “Haiawatast” Ivan Bunini surematus tõlkes, erutavaid ridu raamatust, mis päästis minu mõistuse ja südame nendel hirmsatel lõpututel öödel 1921. aasta novembris.

Olukord muutus ajapikku ähvardavaks. Algasid tuisud. Aktjubinsk mattus hangedesse, nälja ärevasse tardumusse. Tüüfus märatseis. Turg läks tühjaks. Tänavatele ilmusid tursunud või vastupidi skeletitaolised inimesed, kes luusisid mööda õuesid ja prügikaste, kes koputasid ustele ja akendele, paludes leiba, mida ei olnud. Levisid kuuldused rõõvimiste veristest draamadest ja tervete perede tapmisest. Ma ei teadnud, mida teha isaga. Ta võitis lahingu tüüfusega, kaotades kogu jõu, ta oli moonutatud õudsetest paranematutest lamatistest – terved kärbunud naha tükid eraldusid koos lihaga – ja psüühiliselt süüdimatu. Tema esimest ärkamist pärast peaaegu nädalapikkust viibimist olematuses, surma piiril, saatis hirmu lalin... päevavalguse kartus: “Pane kinni, pane kinni, pole vaja...” Ning ma panin luugid kinni. Ta ei talunud ka helisid: koputus uksele pani ta värisema; kui ta aga alles detsembris oli suuteline esimest korda omal jalal tänavale minema ja kuulis kauget vedurivilet, tormas ta otsekohe tagasi majja ja kaevus peaga voodiriietesse, pomisedes hirmunult: “Undab, undab!” Seosetu jutt vaheldus päevade pikkuse melanhoolse vaikimisega, mil ta ei vastanud isegi igapäevastele küsimustele söögi või tualeti kohta, kuigi tegi sõnakuulelikult kõike, mida temalt nõuti. Ljonja elas tüüfuse üle kergemini, kuid samuti tüsistustega. Mädane kõrvapõletik tõi talle rohkem kannatusi kui tüüfus ise. Šura kolis teise korterisse.

Kuid jahu viimasest kotist sulas pidurdamatult, temaga koos sulas ka viimane elušanss... Hea veel, et haige Ljonja, kes kogu oma kasaka kirglikkusega vihkas meid, täitanud hulguseid, kes jultunult peremehetsesid

tema majas, ei olnud suuteline meid tänavale ajama; ta lubas seda teha, kui saabub stanitsast tema vend, kellele Ljonja kirjutas oma hädadest. Oli tarvis võimalikult kiiresti ära sõita, kuigi ei olnud teada, mis ootab meid veel näljasesamas Samaaras. Kuidas sõita, kuidas viia ära vastutusvõimetu isa, kes on kaotanud reaalsustaju ja võitlustahte? Esimene luurekäik raudteejaama paiskas mind raskesse meeleheitesse: sama tuttav pilt äärmuseni ületäidetud rongidest, kõigi väljaulatuvate osade küljes rippuvate härmatanud inimestega. Veel raskemaks tegid selle olukorra lumeummistused, mis perioodiliselt halvasid transpordi. Esmakordselt sattusin ma silmitsi karmi halastamatu olelusvõitlusega, mille nimeks on elu. [– – –]

Aktjubinskist sõitsime me siiski detsembri lõpus ära. Isa toibus tasapisi ja käis isegi jaamas, kuigi tundis haiglast hirmu vedurite ees. Aitas juhus. Läbi Aktjubinski sõitis üks tol ajal harvadest “klassivagunitega” rongidest. Meie isaga lonkisime mööda perrooni, hoides kaenla all kogu oma “varandust”. Äkki tiris isa mind pagasivaguni juurde, kus parajasti laaditi kiirustades asju. “Ivan, kas ei tunne ära?” “Issand, Karluš, kas tõesti sina?!” Vanad semud leppisid kokku poole sõna pealt. Mind pisteti suurde ülemise rea pagasikasti. “Roni sisse! Seal sa oled nagu kuninga kass.” (Kuninga vader ja ministri isamees?) Isa aga seadis end sisse oma endise ametivenna kohale, kes nüüd oli selle posti-pagasivaguni postisaatjaks.

Kiiresti jäid üksteise järel selja taha jaamad ja juba peatus meie vagun eredalt valgustatud Orenburgi jaama perrooni kõrval. Vaksali kell näitas 12 öösel. See oli 1. jaanuar 1922.

Kuid meie isaga ei soovinud üksteisele õnne uueks aastaks, sest Orenburg jahmatas meid üsna tõsise üllatusega: lumeummistus. Raudteeliin Orenburg–Kinel oli kinni, Orenburgis tekkis tropp. Meid heideti pagasivagunist perroonile, öö ääre peale...

Palju elusid lahkus sellesse suurte elektrilampide pimestavalt külma valgusega Orenburgi Öösse, mis oli sadade kilomeetrite lumehangedega eraldatud kuueks nädalaks

Ernst Paklar 1930-ndatel aastatel. Foto: erakogu

(pooleteiseks kuuks) teisest, veel säravamast ja õudsemast Samaara Ööst. Näis, et kogu kõigis suundades reisiv Venemaa, mida oli neil aastatel haaranud mingi hulkurluse sügelus, oli kogunenud Orenburgi. Kõiki raudteejaama teid täitvad kümned rongid olid puupüsti täis vagunitesse topitud inimesi. Reisijate ooteruumid, ka siin kohustuslik tüüfuseisolaator, teenistusruumid – kõik oli täidetud tuhandetest inimkehadest. Külma ajas inimesi kokku, katuste alla, kus oli elustav, kuigi lehkav soojus. Nälg ajas inimesi külma kätte. Ja nad lonkisid kõikudes, komistades ja kukkudes (tihti et enam mitte kunagi tõusta), aetud elajalikust instinktist, mõttetusetu lootuses leida midagi söödavat raudteerööpailt, linnatänavailt. Näe, peaperrooni lähedal seisab mingi haruldaselt puhas, hõbedaste vappidega salong-vagun, antennid katusel, seda valvavad tunnimehed. Selles vagunis sõidab Buhhaara emiir läbirääkimistele Moskvasse, Lenini juurde. Ka tema, nagu need tuhandad inimesed, jäi lumeummistuse tõttu seisma ja sattus troppi. Kuid temal tõenäoliselt oli leiba, võib olla ka midagi muud, ja tema võis oodata. Aga need inimesed ei võinud. Täna

õnnestus sattuda esimeste õnneseente hulka, kes roomasid emiiri köök-vaguni all just sel ajal, kui emiiri kook viskas koos solgiga läbi luugi välja kartulikoori, täna sai kramplikult kokkutõmbuv magu tööd ning kangestuv keha paar väikest kalorit sooja. Aga homme? Homme korjab kartulikoored üles keegi teine või kook üldse ei koori kartuleid, ja mürgitatud, kurnatud veri hüübib. Ning ta hüübib, hüübib iga päev. (Vahele: surevad inimesed perroonil ja rööbaste vahel. Täi roomab mööda nägu.) Raudteejaamast eemal seisis suur tuletõrjekuur. Nüüd oli see surnukuuriks, kuhu tassiti kokku päeva jooksul rööbasteedelt, vagunitest ja vaksalist üles korjatud laipu. Õhtuks kogunes neid üle viiekümne. Öösel viis veoauto nad ära. Ma olin selles kuuris... päeval, aga minu naabrid soovitasid minna koos nendega õhtul, kui on pime, kui keegi ei näe ja kui võib vahetada oma kotad ja räbalad heade viltide või mütsi vastu, mis on juba päeval valmis vaadatud. Muide, naabrid kaebasid, et mõned surnud on liiga ihned: isegi nüüd, kui neil on ükskõik, ei taha nad lahti lasta oma konksus külmunud liikmeid, et neid saaks riidest lahti võtta... On see nii või mitte, ei tea – õhtul ma selles kuuris ei käinud...

Kuid ma olin koos isaga kuus nädalat unustamatul poolfantastilisel Öö serval, kuus nädalat hingasin sisse hukatuse jäist udu ning viimse päevani jääb mulle mõistatuseks: kuidas me ellu jääme...

Nälg

[-- --]

“Ainult ära viskle ja ära räägi midagi, kannata, võta jõud kokku, ära näita välja...” manitses isa mind poolihääli, “Kinelis muretsen juua, aga öösel jõuame Samaarasse.” Tema ainsaks ülesandeks oli viia mind Samaarasse, mitte lasta välja tõsta järjekordses isolatsiooni-punktis kuskil stepijaamas. Reetlik palavik! Kui ma teadvusel olin, pidasin vastu, püüdsin mitte välja näidata, et olen haige, kuid teadvusetusse vajudes hakkasin sonima, vett paluma ja ajasin isa meeleheitele.

Lõpuks jõudsim pärele. Hiiglasuure Samaara vaksali tuled tekitasid põletikulistes silmades valu. Soovides igal juhul vältida isopunkti, tõmbas isa mind vagunist välja ja tiris kiiresti mingi hoone esimesest uksest sisse. Toppinud mind pimedasse nurka ja katnud kinni räbalatega, läks ta vett otsima. Tagasi tulles tõi ta ebameeldivaid uudiseid: linn on hangedes, trammid ei käi, voorimehi ei ole. Mina ei suutnud mitte ainult käia, vaid ei seisnud ka enam jalul. Tädi Liide elukohani oli tunni aja tee ja pealegi ei teadnud me tema kohta midagi: kas on ta Samaaras ja kas ta on üldse elus? Isa tunnistas, et kavatses kanda mind seljas, kuigi seisis ise vaevu jalul – vist oli ka haigeks jäänud. Otsustasime, et ta katab mind soojemalt kinni ja läheb kelku otsima. Ta läks öösse, kinnitades veel kord, et ma lamaksin vaikselt ega laseks ennast isopunkti viia. Varsti kaotasin ma teadvuse ega mäleta, kuidas ja millal isa tagasi tuli ja kuidas ta viis mind kelguga Saraatovi tänavale, majja 147. Teadvusele tulles olin ma lahtiriietatuna tädi diivanil. Toas oli valge. Äranutetud tädi riietus ja püüdis mulle midagi selgeks teha. Ma sain ainult aru, et ta läheb tööle. “Kus on isa?” – “Viidi laatsaretti. Teil mõlemal on retsidiivne tüüfus. Lama rahulikult. Siin on vesi. Õhtul tulen tagasi.”

Vaene tädi Liide! Ainult meie tal veel puudusime! Kütmata toas kuidagi näljapajukil läbi ajades sattus ta päris segadusse, saades ootamatult kaela kaks näljast suud, mis kuulusid täitanud, räbalais, tohutu mustusekooriku ja õudsete mädanevate vermetega poollaipadele. See oli kõik, mis oli järele jäänud tema öest, keda tädi Liide palavalt oli armastanud ja kes kadus olematusse kauges Kesk-Aasias. Ta sokutas isa otsekohe laatsaretti – mida ta võis veel teha? Peale selle ei olnud tädi õemeest kunagi eriti sallinud, vaid pidas teda nagu kõik Niggolid hädavareseks ja minu ema õnnetuste peapõhjuseks. Kuid õepoja kavatses ta omas kodus jalule aidata.

Liidia Mihkli tütar Niggol – veendunud vanapiiga – elas alati avari hingegega, mõtlemata homsele päevale. Tema nõrkuseks oli osutada teeneid ja teha midagi meeldivat sõpradele, kellest tal ei olnud kunagi puudust.

Ernst Paklar oma lähima sõbra ja vaimse mõjutajaga Eesti Proletaarsete Kirjanike Assotsiatsioonist Leningradis Leopold Saartsiga, kelle sünnist, nagu Paklarilgi, möödub 2008. aastal sada aastat. Leningrad, 1933. Foto: erakogu

Samaara kubermangu eesti asunduse Baltika luterliku koguduse 50. aastapäeva pidulik jumalateenistus (postkaart).

Raskel 1921.–22. aasta talvel, kui me äkki sisse sadasime ja tema ülalpidada jäime, osutas see asjaolu talle teene, muutes viljakandvaks tema ponnistused päästa mind ja isa. [– – –]

Kuid Samaara nälgis. Tädi toauberiku ainuke aken avanes teise korruse trepikotta. Mina lamasin akna all ja võisin läbi kardina näha kõiki, kes trepist üles tulid. Piinavaks košmaaride allikaks oli see aken Nälga. Näen, et kellegi kondised räpased sõrmed haaravad kramplikult käsipuust kinni, siis ilmub vaatevälja inimese kõikuv kogu, mis lonkab made-mele välisukse juurde. Meeleheitlik klõppimine vastu ust, mida saadavad kähedad oiged: “Leiba, leiba... Aidake, Kristuse nimel!” Keegi ei vasta. Tulumatu äng, häbi, vastikus enda vastu täidab teadvuse. Minu öölaua all saiakuivik ja klaasitais sahhariinited sidrunhappega. Aga seal, akna taga, on suremas inimene... Tädi keelas mul kategooriliselt vastata koputustele ukse taga, mis seal ka ei juhtuks. Ja polnud mul ka jõudu, et minna toast läbi koridori ühisesse esikusse välisukse juurde. Ning päev päeva järel kordusid akna taga koputused, palved, korinad. Kord, kui küünte kraapimine vastu aknaklaasi sundis mind tõstma kardinaäärt, oleksin ma peaaegu klaasi katki teinud: aknani ulatus vanamehe pikk kogu ruuges kasukas ja mustas lambanahkses mütsis. Valge habe ja valged kulmud rõhutasid nii õudselt lõuapärade mullakarva tumedust ja hiiglasuuri sügavaid silmaauke, et ma kaotasin hirmu pärast teadvuse. Veel kaua aega hiljem jälitasid mind valged kulmud ja mustad põhjatud silmaaugud ja selle halli vanamehe klaasine pilk, kes sirutas end surmaeelses agoonias akna juurde, mille taga oli elus ja äsja söönud inimene, kes ei vastanud tema elu viimasele palvele... Tuli tädi, viskus lahtiriidetumata voodile ja puhkes nutma... “Õudne, õudne! Lausa madame peal on surnud vanamees. Ma pidin temast üle astuma. Mida teha, mida teha?” Tädi hüsteeria nakatas ka mind, kuid see ei aidanud lähendada elukorralduse alatut vastuolulisust: meie, täissöönud ei tohtinud ja sisuliselt ei olnud meil, millega toita neid, näljaseid... Ma needsin Samaarat, tädi kuivikuid. Miks me ei jäänud Aktjubinski, Orenburgi, Kazalinski,

Tšimkenti, ei kärvanud nagu tuhanded teised – ei oleks seda häbistavat kardina taha varjumist!... Oma meelepaha, oma kaastunde valasin ma välja pikkades ja palavikulistes vestlustes Grišaga – hallutsinatsiooniga, mis külastas mind tüütult öhtuti ja öösi, kui tõsisis palavik.

Griša oli meie teekaaslane Orenburgist, kellega koos pääsesime kuuenädalasest tro-pist. Ta sattus meie vagunisse (kuhu me saime nädal aega enne lumeummistuse likvideerimist) Orenburgist ärasõdu eelsel päeval otse isolatsioonipunktist. Ta oli üks neist haruldastest fenomenidest, kes elasid üle iso-punkti haisva näljase košmaari ja pääsesid sealt elusana. Musta habemesse kasvanud, õudselt kõhn, palitus, mis mingi ime läbi oli puhtaks jäänud, võitis see 30–35-aastane mees kohe kogu meie kupee sümpaatia (me olime sattunud rääbakasse ja määrdunud esimese klassi (!) vagunisse). Tal oli imepärane naeratus ja silmad – sädelevad, õrnad – kiirgasid pehmet sisemist rõõmu, mis andis kogu tema kõhnale ja tumedale kogule nakatava hingestatud – selline oli vist Kristus, mõtlesin ma endamisi. Me teadsime, et Griša kannatab kõvasti tüüfusejärgse suurenenud söögiisu all ja et ta pole juba kaks päeva midagi söönud. Meie kupees toideti teda veidike ühiselt. Aga tema rõõmustas lapselikult, kui rong hakkas liikuma, ja luges vaimustusega, mitu tundi oli veel Sõzrani sõita. Tal oli Sõzranis naine. “Kui sa teaksid, milline ta mul on... hea...,” rääkis ta minu isale tasakesi ja kõik tundsid tema äärmuseni kurnatud, surmkahvatu katu alt säravat nägu vaadates, et oma elutunnetuse sisemise täiuse poolest on ta kõige õnnelikum inimene kupees. Kuid vaene mees ei jõudnudki Sõzrani... Meie rong lahkus Orenburgist öösel. Hommikul trügisin ma liikuva rongi väljakäiku läbi meie “pehme” vaguni täistuubitud koridori. Tamburis, väljakäigu ukse juures peatas mind üks meie kupee kahvatu ja tujust ära asukas: “Seal on Griša... surnud...” Värisedes nagu palavikus, läksin ma ära, suutmata vaadata, kuidas tõstetakse prill-laualt allalastud pükstega Grišat. See oli kõige õudsem ning oma küünilise alastusega nõrdima panev ja inimest mõnitav surm

kõigist rohkearvulistest neil päevil nähtud surmadest.

Praegu, lamades tädi diivanil, võtsin ma Griša oma usaldusmeheks, oma südametunnistuseks, ja hallutsinatsioonides põgenesin aknatagustest košmaaridest Griša pehme naerutuse ning õrna looritatud pilgu abil.

Kordustüüfuse esimene hoog möödus. Pärast hingetõmmet järgnes teine ja kolmas. Isal kulges kordustüüfus kergemini kui soetüüfus ise. Tädi murdis pead: kuhu ta panna, kui ta laatsaretist lahkub? Lõpuks tulid tal meelde maal elavad Paklarid ja ta otsustas kirjutada Peeter Ivanovitšile – minu vanaisale – vannutades teda tulema Samaarasse, et oma poeg ja pojapoeg ära viia.

Vanaisa jõudis kohale märtsis, täites kambri lambanahksete kasukate terava lõhna ja range rahuga. Mähkinud mind suurde kasukasse ja pannud laia ree peale, sõitis ta laatsaretti, kust tõi pabervälge näoga ja vaevu jalul püsiva isa. Kolm päeva viis tubli, tugev, kuid söödapuudusest kõhnaks jäänud mära meid mööda kõrvalteede auke ja mügerikke Lohukülla (Srednjaja Bõkovka), vanaisa kodukülla. Rõõmutult võigast mahajäetusepilti kujutasid endast Volga-äärsed asulad ja külad, millest me läbi sõitsime. Sarikate paljad mustad skeletid teatasid kariloomade hukust, keda püüti päästa katuste pehkinud õlgedega. Laudadega risti-põiki kinni löödud aknad või lihtsalt haigutavad avad talumajade seintes, väravakõrgused hanged, ammu kütmata ahjude jahtunud paljad korstnad, inimtühjused ja metsikus. Ei koera haukumist ega kuke kiremist – tardunud vaikus. Kartes jultunuks muutunud huntide karju, püüdsime jääda öömajale valges, otsides rikkamat maja suitseva korstnaga, mis oli hingitseva elu tingimuseks. Vanaisa lai habe, tõsine aval nägu ja korralik riidega ülelöödud kasukas sisendasid ilmselt usaldust ja meid võeti meelsasti öömajale. Paistes tursunud näod, laste vahakarva ja tohutult suurte kõhtudega kogud, poolihääli hädaldavad eided, maltsast ja puukoorest kakkide tükid, mida innukalt risti ette löövad perenaised jagasid oma kodakondsetele kurjakuulutatavalt võbelevate ja suitsevate peergude valgusel, vapustasid rohkem kui Täškendi

magistraali surnute katakombid. Ängistas tui-malt ja liikumatult paratamatusele alistumise rusuv õhkkond, ängistas meeleheite tardunud ükskõiksus. Ükskõikselt ja kiretult anti edasi jubedaid lugusid tervete peredega nälga surnud naabritest, metsikutest juhtumitest, kus emad tapsid oma lapsi, õnnetute metsistunud olevuste kannibalismist, kes püüdsid end päästa, süües oma lähedasi, lume alla jäänud ja huntide murtud ränduritest. Ja ei olnud, nagu näis, ei otsa ega äärt sellel rahva õnnetuse laial merel...

Isa vajus tihti unne, aga vanaisa vaikus, surunud mornilt kokku oma tihedad kulmud ja närvides vahetevahel habeme otsa (suure erutuse tunnus). Kord katkestas vanaisa, kes istus minu kõrval ree eesotsas (tagapool oli poollamaskil isa), äkki vaikimise. “Ma nägin seal tädi juures raamatuid. Kas sa lugesid neid?” – “Jah.” – “Aga piiblist oled lugenud? Noh, kuula siis. Vanas testamendis on üks raamat Jeruusalemma piiramisest ja hukust. Seal kirjeldatakse täpselt seda, mida me praegu nägime. Juudamaa naised tapsid oma lapsi, sõid nälja pärast üksteist. See, poiss, on vana lugu.” Siis ma ei saanud aru, mida vanaisa öelda tahtis, kui minuga piiblist juttu alustas.

Vanas, nn. kolonistide külas Bõkovkas (eesti keeles Lohuküla) oli säilinud rohkem katuseid kui vene külades, kuna siin kaeti õlgedega ainult rehtesid ja mõnel juhul ka küüne, kuid needki õlghatused olid loomadele söödud. Vanaisa rehi turritas samuti vaeslapsena oma paljaid sarikaid ja katteta roovikuid. Laudas ammusid ja määgisid haledalt ettearvestava vanaisa poolt näljanormile pandud loomad ja ainult hobused kannatasid vaikselt puuduliku söömise piinu, närvides hammastega puuküna, lasknud pead norus alla ja vaadates inimesi oma kurbade hobuse-silmadega. Saatuslik haigus – vähk – oli juba kõigutanud vanaisa tavaliselt kõigutamatut flegmaatilisust ja hobuste nägemine viis ta tihti tasakaalust välja, kuni onu Täavet võttis vaatamata oma noorusele üle vanaisa maneerid ja stiili ning tõrjus suurearvulise pere naispoole ajudest igasuguse paanika ja võitles ärritunud vanaisa halva tujuga, saades range

distsipliini ja ressursside range normeerimise hinged. Leiba ei olnud. Täpeti lammas, keedetud tammitud teri, jahukõrti, läätseleent. Kui lehm lüpsma tuli, muutusid “supid” mitmekeisemaks. Kolm korda päevas valas väsimatu vanaema kaussidesse portsjonid ja me täitsime tulise lümbiga oma paisuvaid kõhtusid, täitmata rinde all imevat rahutut soovi süüa veel ja veel. Kas või väike tükike leiba! Pidu oli “kartulipäevadel”, kui lusikas püüdis kausist ülimaltsa tihke tüki, mis täitis tiheda massina terve suu. Süüa tahaks! Ja nii päev päeva järel!

Ja nii kaua venis neetud talv, mis kuidagi ei tahtnud lõppeda! Jääpurikad ja tilgad katustelt, kokkuvajuvad lumehanged, soojad tuuled ja ere soojendav päike – millise vaimustusega võeti vastu iga kevadekuulutaja. Mitte kunagi oma elu jooksul pole ma näinud, et looduse kevadist ärkamist oleks üle elatud sellise hingevärinaga nagu tol kurjal ja tohutult suure piirkonna – terve maa – jaoks katastroofilisel 1922. aasta kevadel. Kui isiklikku surmavaenlast vihati ja neeti külmade ja tuiskude tagasitulekut, nii väiksed kui suured võtsid tormilise rõõmuga vastu kuldnokad, künnivaresed esimese paljandi oru taga, pajuksad õrnade sametiste urbadega.

Kuid vanaema lümbid jäid ikka lahjemaks, portsjonid ikka väiksemaks... Äkki saabus rõõmus uudis: Koški asulas (rajooni keskus) avati “ARA” – Volgamaa nälgiijate abistamise Ameerika organisatsioon. Veel Orenburgis sattusid minu kätte ajalehed – erutavad nagu laul, tõe ja suure revolutsioonilise võitluse sõnad, Lenini kõned ja dekreedid, tolle aja liigutavad ajalehed kollakal paberil. Nendest lugesin ma muu seas Hooveri (tolleaegse USA presidendi) esinemistest, kuulsat Nanseni pöördumistest inimkonna ja halastuse poole, vahendite kogumisest ja toiduainete saatmisest hädas kannatajatele. Hiljem lausutasin ma kaua hõrdusega neid nimesid, mis said minu jaoks ülima inimlikkuse ja õigluse sünonüümideks. [– – –] Vanaisa külla toodi ka “ARA” toiduaineid, kuid sööklad avama ei hakatud, vaid jaotati laste abi perekondadesse. Vanaisa sai lastelastele – Salme Meltsile, minu täditüttele, kelle paljulapselised Meltsid

olid juba ammu andnud vanaisa kasvatada ja mulle – maisi, valget jahu ja kondenspiima ilusates arusaamatute siltidega purkides. Pere nõupidamisel otsustati kasutada kogu seda rikkust vähehaaval, hoides külviajaks, kui kõigi käest nõutakse kurnatud jõudude suurt pingutust.

Juba voolasid orust ära veed, juba tassisid lilled Taavet ja Jaan jõu kaotanud lambaid süles üle märja lume pooltahenenud heinamaale, kus nad hakkasid haleda määgimisega närima mullust kulu, juba pistis vanaema mulle ja Salmele tütre, tädi Minna eest salaja pihku värske keedetud muna, mis oli korjatud kangekaelse kana tagant, kes munes mõned munad kõige kiuste maailmas, juba pani vanaema mängu kogu oma 60-aastase kogemuse, et teha nõrgaks jäänud hobused etterakendamiseks kõlblikeks, juba süütasid naabrid Pissonid oma sepikojas ääsi, alustades riistade remonti ja meie ettevõtliku Anton Pissoniga alustasime edukalt jahti... künnivareste munadele. Möödus külv. Tärkas nõges ja tema mahlakatest, värsketest, keeva veega kupatatud lehtedest keetis vanaema selliseid rikalikke ja peaasi, pakse “borše”, et närimist igatsevatele hammastele leidis küllalt tööd. Kuid leiba ei olnud endiselt ja ei saanudki niipea: uus saak oli kaugel... Tol aastal sõin ma esimese tüki leiba augustis ja enam mitte Volgamaal, vaid Uuralis.

Vanaisa külalislahkus lõppes.

[– – –]

Vene keelest tõlkinud
Erna Kõiv